

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Рекомендовано д. фарм. н., професором В. М. Толочком

УДК 615.15:614.253

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕТИЧНОГО КОДЕКСУ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ УКРАЇНИ У ПРАКТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

А. А. Котвіцька, І. О. Сурікова, Н. Б. Гавриш

Національний фармацевтичний університет, м. Харків. E-mail: socpharm@nuph.edu.ua

Важливою умовою вирішення проблем неетичної поведінки суб'єктів фармацевтичного ринку є введення у практичну діяльність Етичного кодексу фармацевтичних працівників України. У статті наведено результати анкетного опитування працівників фармацевтичного сектора галузі охорони здоров'я з метою з'ясування сучасних тенденцій щодо проблем упровадження та механізму функціонування етичного кодексу. У ході аналізу нормативно-правових актів, що регулюють імплементацію кодексу, встановлено аспекти, які призводять до його неефективного функціонування. За результатами дослідження встановлено основні проблеми впровадження та функціонування кодексу, а також визначено першочергові кроки в його упровадженні у практичну діяльність.

Ключові слова: морально-етичні норми, Етичний кодекс фармацевтичних працівників України, фармацевтичний працівник, професійна етика, комітет з етики.

Постанова проблеми. Етичні кодекси давно стали звичною формою регулювання етичних взаємовідносин між суб'єктами фармацевтичного ринку в більшості високорозвинених країн світу. Відсутність такого документа, який би регулював етичні норми фармацевтичної діяльності з урахуванням усіх аспектів даної галузі, гостро відчувалася у процесі становлення вітчизняного фармацевтичного сектора галузі охорони здоров'я [3, 4]. Тому під час проведен-

ня VII Національного з'їзду фармацевтичних працівників України 16 вересня 2010 року в м. Харкові фармацевтичною спільнотою України було ухвалено, прийнято та підписано Етичний кодекс фармацевтичних працівників України [1, 7]. Ця подія стала важливим етапом у розвитку вітчизняної фармацевтичної галузі й підвищила значення професійної діяльності фармацевтичних працівників, їх статус та імідж у суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання етичних норм у фармації знайшли відображення у наукових працях багатьох представників фармацевтичної науки і практики: Н. І. Брильової, Д. С. Волоха, Л. В. Галій,

А. А. Котвіцька – доктор фарм. наук, професор кафедри соціальної фармації Національного фармацевтичного університету (м. Харків)

І. А. Зупанця, А. А. Котвіцької, І. В. Міщенко, З. М. Мнушко, А. С. Немченко, Н. В. Тетерич, В. М. Толочка, С. В. Хіменка, В. П. Черних та ін. Проте дослідження, присвячені проблемам упровадження Етичного кодексу фармацевтичних працівників у практичну діяльність, не проводилися.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасні тенденції розвитку фармацевтичного ринку, як невід'ємної складової ринкових відносин, досить часто призводять до неетичної поведінки тих чи інших суб'єктів та порушення принципів і положень кодексу [2]. Важливою умовою вирішення нагальних проблем є введення у практичну діяльність Етичного кодексу фармацевтичних працівників України.

Формулювання цілей статті. У зв'язку з вищезазначеним і з метою визначення ефективних шляхів вирішення морально-етичних проблем професійної фармацевтичної діяльності нами досліджено стан упровадження та механізми реалізації основних положень Етичного кодексу фармацевтичних працівників України у професійній діяльності.

Викладення основного матеріалу дослідження. Для з'ясування сучасних тенденцій щодо проблем упровадження та механізму функціонування Етичного кодексу нами було проведено анкетне опитування фармацевтичних працівників щодо мораль-

но-етичних норм у їх професійній діяльності. Розроблена анкета складається із двох частин, загальної та спеціальної, і містить 11 питань. Питання першого блоку (загального) були спрямовані на встановлення загальних відомостей про респондента: вік, стать, стаж роботи за фахом, регіон проживання, а також місце роботи. Питання ж спеціальної частини мали на меті з'ясувати обізнаність фахівців про існування Етичного кодексу та використання його основних положень на практиці; про принципи, на яких повинна ґрунтуватися професійна етика, а також визначити ефективні шляхи вирішення етичних проблем у повсякденній діяльності фармацевтичних працівників.

Респондентам пропонувалося дати відповідь на питання відкритого і закритого типів з вибором однієї або декількох варіантів відповідей, а також ранжирувальні питання з пропозицією оцінити той чи інший критерій. У ході анкетування нами було опитано 550 фахівців фармацевтичного сектора галузі охорони здоров'я. У подальшому під час опрацювання даних нами було відкинуто 16 анкет через їх неякісне оформлення. Так, вибірка становила 534 анкети і містила відповіді на усі питання, що забезпечує достатній рівень репрезентативності одержаних результатів.

Загальні відомості про респондентів (I блок анкети), що являють собою працівників фар-

Таблиця 1

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАГАЛЬНИХ ВІДОМОСТЕЙ ПРО РЕСПОНДЕНТІВ

Показник	Кількість респондентів, осіб	Питома вага, %
Стать		
жіноча	465	87,08
чоловіча	69	12,92
Вік		
20-29 років	513	96,07
30-39 років	21	3,93
Місце роботи		
аптека, аптечна мережа	457	85,58
оптово-постачальницький сектор	31	5,81
виробничі підприємства	18	3,37
тимчасово не працюють за фахом	28	5,24
Стаж роботи		
менше 3 років	43	8,05
від 3 до 5 років	383	71,72
від 5 до 10 років	77	14,42
понад 10 років	31	5,81

ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗПОДІЛУ РЕСПОНДЕНТІВ ЗА РЕГІОНАМИ УКРАЇНИ

Регіон	Область	Кількість респондентів, осіб	Питома вага, %		
Східний	Донецька	61	168	11,42	
	Луганська	8		1,50	
	Харківська	99		18,54	
Західний	Волинська	23	122	4,31	
	Закарпатська	31		5,80	
	Івано-Франківська	8		1,50	
	Рівненська	45		8,43	
	Хмельницька	15		2,81	
Північний	Житомирська	8	114	1,50	
	Київська	38		7,11	
	Сумська	53		9,92	
	Чернігівська	15		2,81	
Південний	Запорізька	8	92	1,50	
	Одеська	76		14,23	
	Херсонська	8		1,50	
Центральний	Кіровоградська	15	38	2,81	
	Полтавська	15		2,81	
	Черкаська	8		1,50	
Разом		534	534	100	100

мацевтичної галузі, наведено в табл. 1. Так, переважну більшість опитаних складають жінки віком від 20 до 29 років зі стажем роботи від 3 до 5 років в аптечному секторі фармацевтичної галузі. Як свідчать дані табл. 2, найбільша кількість респондентів є жителями східного регіону (31,46%), найменша – представниками центрального регіону (7,12%).

У ході дослідження нами було з'ясовано, що про існування кодексу, який регулює етичну діяльність фармацевтичних працівників в Україні, знає лише 48% опитаних, а 16% впевнені у відсутності такого доку-

мента (рис. 1). Разом з тим 62% респондентів упевнені в необхідності використання у практичній діяльності положень Етичного кодексу як декларації фундаментальних принципів професії (рис. 2).

Як відомо, головним призначенням кодексу є регулювання етичних взаємовідносин фармацевтичних працівників, пов'язаних з їх професійною сферою діяльності. За результатами анкетування встановлено, що 56% опитаних фахівців переконані, що першочерговим предметом регулювання Етичного кодексу є професійні взаємовідносини

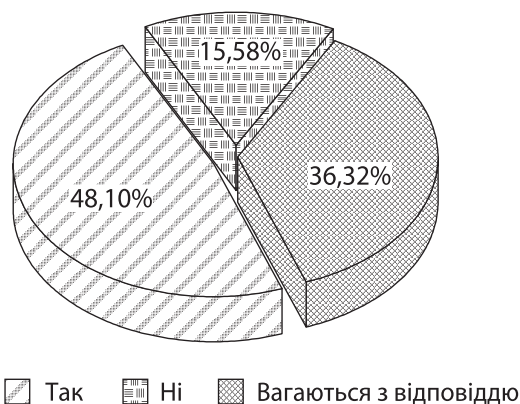

Рис. 1. Розподіл респондентів за відповіддю на питання про існування Етичного кодексу

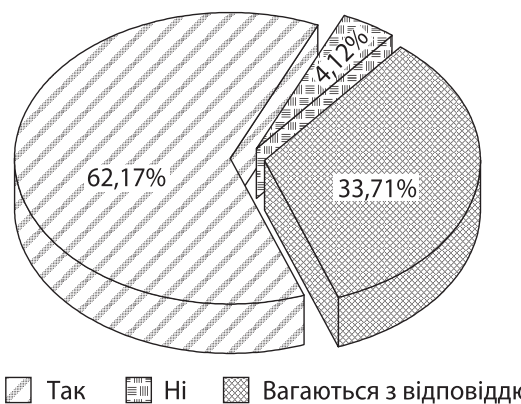

Рис. 2. Розподіл респондентів за відповіддю щодо необхідності використання положень Етичного кодексу в практичній діяльності

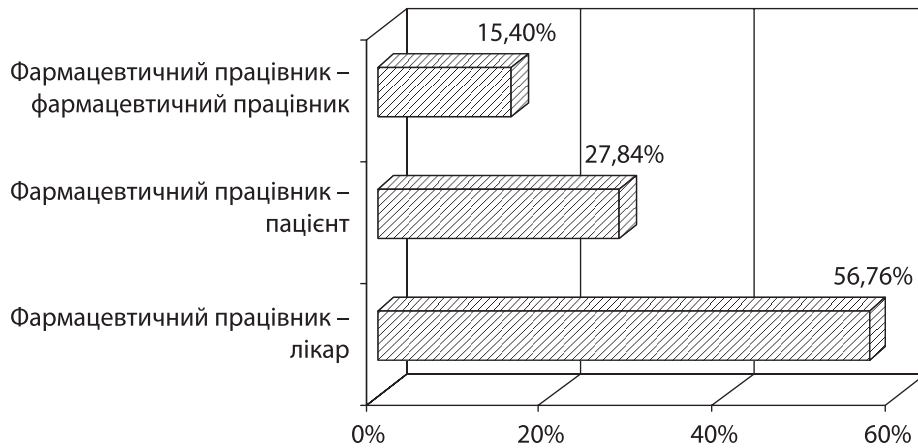

Рис. 3. Розподіл думок респондентів щодо важливості регулювання взаємовідносин між суб'єктами фармацевтичної професійної діяльності

між фармацевтичним працівником та лікарем (рис. 3). Така тенденція, на нашу думку, спричинена проблемами розподілу повноважень цих суб'єктів під час забезпечення головної мети своїх взаємовідносин – збереження здоров'я пацієнта.

Також однією з цілей проведення анкетування було з'ясування думок фармацевтичних працівників стосовно шляхів розв'язання морально-етичних проблем, що виникають у професійній діяльності. Так, респондентам було запропоновано оцінити методи розв'язання проблемних питань, пропоставивши бали від 1 до 6, де 1 бал – найменш ефективний метод, 6 балів – найбільш ефективний. Результати оцінки думок респондентів щодо найбільш і найменш ефективного методу розв'язання проблем наведені в табл. 3. Необхідно зазначити, що переважна більшість опитаних фармацевтичних працівників найефективнішим шляхом розв'язання етичних проблем у своїй професійній діяльності вважає застосування нормативно-правового регулювання.

Стосовно вагомості та значущості принципів професійної етики фармацевтичних працівників, що викладені у положеннях Етичного кодексу [1], визначено, що 95% опитаних вважають професіоналізм основою морально-етичних аспектів практичної діяльності (рис. 4).

Як свідчить міжнародний досвід, під час розробки, затвердження, удосконалення, впровадження у практичну діяльність та контролю за дотриманням положень Етичних кодексів будь-яких рівнів і в будь-яких краї-

Таблиця 3

РОЗПОДІЛ ДУМОК РЕСПОНДЕНТІВ ЩОДО ЕФЕКТИВНОСТІ ШЛЯХІВ РОЗВ'ЯЗАННЯ ЕТИЧНИХ ПРОБЛЕМ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Шлях розв'язання	Середній бал
Застосування нормативно-правового регулювання	4,01
Використання положень етичних кодексів	3,71
Звернення до професійних асоціацій	3,06
Звернення до керівництва	3,86
Засідання трудового колективу	3,50
Неформальне обговорення з колегами	2,86
Вирішення ситуації у судовому порядку	2,83

нах до вказаних процесів залучаються різні організації. Тобто при забезпеченні дії вітчизняного Етичного кодексу до процесів його розробки та контролю мають долучатися як загальнодержавні органи влади (Кабінет Міністрів України, Міністерство охорони здоров'я, Держлікслужба), представники практичної фармації (виробники, дистриб'ютори, аптеки), так і громадські професійні об'єднання (професійні фармацевтичні асоціації, профспілки), а також освітній і науковий сектори (представлений ВНЗ, НДУ тощо). Необхідно зазначити, що для ефективного функціонування кодексу необхідно створення спеціальних органів, наприклад, комітетів з фармацевтичної етики [4]. Результати

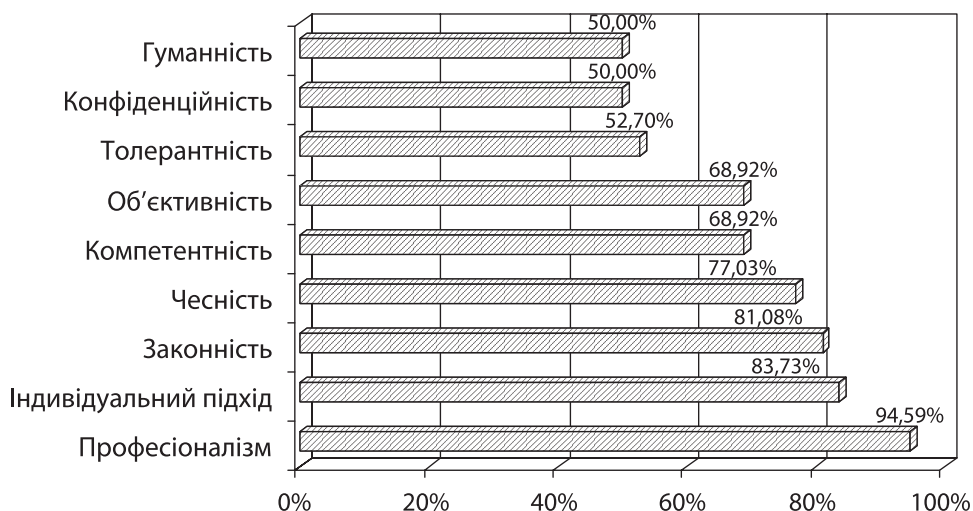

Рис. 4. Розподіл думок респондентів щодо принципів, на яких має ґрунтуватися професійна етика фармацевтичного працівника

анкетування респондентів також підтвердили важливість створення окремого спеціального органу, основним завданням якого є регулювання професійної діяльності фармацевтичних працівників та дотримання положень кодексу. Думку, що контроль за дотриманням положень Етичного кодексу має бути покладений на комітети з етики, висловили 43,93% опитаних (рис. 5).

Створення окремого спеціального органу передбачає застосування загальнодержавних механізмів регулювання. Так, наказом МОЗ прийнято План заходів щодо виконання концепції розвитку фармацевтичного сектора галузі охорони здоров'я України на 2011-2020 роки, пунктом 2 якого є затвердження механізму запровадження Етичного кодексу фармацевтичних працівників України [5].

Рис. 5. Розподіл думок респондентів щодо залучення фармацевтичних організацій до процесу розробки, затвердження, удосконалення, впровадження та контролю за дотриманням положень кодексу

На виконання цього положення було розроблено проект наказу МОЗ від 06.02.2012 р. «Про механізми запровадження Етичного кодексу фармацевтичного працівника України», яким передбачається:

- створення Комісії з питань дотримання кодексу при МОЗ України;
- затвердження Примірною положення про комісію;
- доведення положень кодексу до відома в колективах закладів та установ;
- створення Етичних комісій при державних службах, аптекних закладах, вищих навчальних закладах, науково-дослідних установах, професійних громадських організаціях, на які покладено обов'язки з підтримки і контролю виконання положень кодексу провізорами та фармацевтами вищезазначених закладів, установ і організацій та встановлення механізмів їх формування;
- внесення відповідних змін до програм та навчальних планів підготовки студентів фармацевтичних факультетів, провізорів-інтернів і слухачів з метою вивчення ними Етичного кодексу фармацевтичного працівника України Центральним методичним кабінетом з вищої медичної освіти МОЗ України, керівниками фармацевтичних (медичних) навчальних закладів і закладів післядипломної освіти [6].

На жаль, проект наказу, який оприлюднено на сайті МОЗ України 06.02.2012 р., і до теперішнього часу залишається лише проектом. Така ситуація створює проблеми в правовому регулюванні фармацевтичної діяльності, оскільки Етичний кодекс, як основоположний документ у практичній діяльності фахівців, на жаль, не виконує свої функції й не виправдовує своє призначення.

Ще одним важливим етапом у впровадженні та реалізації кодексу є регламентація його норм у належну аптечну практику (GPP). Так, наказом МОЗ України від 30.05.2013 р. № 455 «Про затвердження настанови «Належна аптечна практика: стандарти якості аптечних послуг» передбачено імплементацію норм Етичного кодексу фармацевтичних працівників через механізм встановлення мінімальних національних стандартів [8]. Функція В ролі 4 перед-

бачає, що фармацевти мають вживати заходи з метою гарантії відповідності своєї професійної діяльності положенням Національного етичного кодексу фармацевтів.

Розробка національних стандартів, що потребують обов'язкового внесення етичних норм, на нашу думку, має здійснюватися за участю професійних аптечних асоціацій. Але цей нормативно-правовий акт є базовим інформаційним джерелом для розробки стандартів GPP в Україні, створення методології впровадження якого покладено на Державний експертний центр МОЗ України [8].

Беззаперечним є те, що останнім часом фармацевтичний сектор галузі охорони здоров'я характеризується динамічним розвитком. Тенденції, що мають місце на фармацевтичному ринку, свідчать про порушення принципів і положень кодексу. Наприклад, поява нових форм реклами препаратів, сучасних технологій продажу, більш глибока структуризація фармацевтичної громадськості, самолікування, що не може не викликати занепокоєння як науковців, так і представників практичної фармації [2]. Тому, на наш погляд, першочерговими діями у напрямку впровадження у практичну діяльність Етичного кодексу, що потребують нагального вирішення, є:

- перегляд та оновлення основних положень Кодексу фармацевтичних працівників України, які відповідають вимогам і сучасним тенденціям розвитку фармацевтичного сектора;
- визначення оптимального механізму дії кодексу за участю професійних громадських фармацевтичних об'єднань і державних органів влади з подальшою імплементацією основних норм Етичного кодексу в практичну діяльність;
- створення умов для ефективного і реального функціонування фахових громадських асоціацій;
- розробка та впровадження нормативно-правових актів, які регламентують створення комітетів з етики і регулюють їх діяльність;
- екстраполяція міжнародного досвіду впровадження та функціонування етичних кодексів з урахуванням вітчизняних особливостей;

- імплементація основних норм Етичного кодексу фармацевтичних працівників в аптечну належну практику через механізм встановлення національних стандартів.

Висновки

Проаналізовано результати анкетного опитування працівників фармацевтичного сектора галузі охорони здоров'я щодо проблем упровадження та механізму функціонування Етичного кодексу фармацевтичних працівників України. Встановлено, що про існування кодексу знають лише 48% респондентів, а 16% взагалі впевнені у відсутності такого документа. Разом з тим 62% опитаних упевнені в необхідності використання положень Етичного кодексу у практичній діяльності.

Визначено, що для ефективного функціонування кодексу необхідно створення спеціальних органів, наприклад, комітетів з фармацевтичної етики, які, на думку 44% опитаних фахівців, мають контролювати дотримання положень Етичного кодексу.

У ході аналізу нормативно-правової бази з'ясовано, що Етичний кодекс не виконує своєї функції й не виправдовує свого призначення, оскільки нормативні документи, що регламентують імплементацію кодексу, не мають повної юридичної сили.

Визначено першочергові кроки щодо впровадження Етичного кодексу в практичну діяльність, серед яких головними є: перегляд та оновлення основних положень кодексу з урахуванням змін, що відбуваються у фармацевтичному секторі; визначення оптимального механізму дії за участю професійних громадських фармацевтичних об'єднань і державних органів влади з подальшою імплементацією основних норм Етичного кодексу; розробка та впровадження нормативно-правових актів, які регламентують створення комітетів з етики і регулюють їх діяльність та ін.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ

1. Етичний кодекс фармацевтичних працівників України. – Х.: Золоті сторінки. – 16 с.
2. Котвіцька А. А. Етичний кодекс фармацевтичних працівників України як су-

часний елемент регулювання фармацевтичної діяльності / А. А. Котвіцька, І. О. Сурікова // Науково-технічний прогрес і оптимізація технологічних процесів створення лікарських препаратів: матеріали 5-ої наук.-практ. конф. з міжнародною участю, 26-27 верес. 2013 р. – Тернопіль : Укрмедкнига, 2013. – С. 257-259.

3. Котвіцька А. А. Методологія соціально-ефективної організації фармацевтичного забезпечення населення : автореф. дис. д-ра фармац. наук: 15.00.01 / Котвіцька Алла Анатоліївна ; Національний фармацевтичний ун-т. – Х., 2008. – 43 с.
4. Котвіцька А. А. Науково-практичні рекомендації впровадження соціальних та етичних норм регулювання обігу лікарських засобів в Україні / А. А. Котвіцька, А. С. Немченко // Запорожский медицинский журнал. – 2009. – 11, № 1. – С. 84-88.
5. Про затвердження Плану заходів щодо виконання Концепції розвитку фармацевтичного сектору галузі охорони здоров'я України на 2011-2020 роки: Наказ МОЗ України від 25.07.2011 р. № 435 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20110725_435.html
6. Про механізми запровадження Етичного кодексу фармацевтичного працівника України: Проект Наказу МОЗ України від 06.02.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20120206_p.html
7. Фармацевтична енциклопедія / Голова ред. ради та автор передмови В. П. Черних. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: МОРІОН, 2010. – 1632 с.
8. Фармацевтичне законодавство України: збірник нормативно-правових актів станом на 01 січня 2015 р. / [А. А. Котвіцька, О. О. Суріков, І. В. Кубарева та ін.]; за ред. А. А. Котвіцької. – Х. : НФаУ, 2015. – 504 с.

REFERENCES

1. Etychnyi kodeks farmatsevytchykh pratsivnykiv Ukrauny. Kharkiv (Ukraine): Zoloti storinky; 2010. 16 p. Ukrainian.
2. Kotvitska AA, Surikova IO. Naukovo-tekhnichnyi progress i optymizatsiia tekhnolo-

- gichnykh protsesiv stvorennia likarskykh preparative. Proceedings of the 5th Scientific conference with international participation; 2013 Sep 26-27; Ternopil (Ukraine): Ukrmedknyga. 2013. p. 257-259. Ukrainian
3. Kotvitska AA [Extended abstract of Pharm. D. dissertation (Pharmaceutical Science)]. Kharkov: National University of Pharmacy; 2008. 43 p.
  4. Kotvitska AA, Nemchenko AS. Zaporozhskii meditsinskii zhurnal. 2008; 11(1); 84-88.
  5. Pro zatverdzhennia Planu zakhodiv shchodo vykonannia Kontseptsii rozvytku farmatsevychnoho sector haluzi okhorony zdorovia Ukrainy na 2011 – 2020 roky: Nakaz MOZ Ukrainy vid 25.07.2011 r. №435 [Internet]. Available form: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20110725_435.html
  6. Pro mekhanizm zaprovadzhennia Etychnoho kodeksu farmatsevychnoho pratsivnyka Ukrainy: Proekt Nakazu MOZ Ukrainy vid 06.02.2012 [Internet]. Available form: www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20120206_p.html
  7. Chernych VP, Alenina SB, Alekseeva LM, Almakaeva LT, editors. Farmatsevychna entsyklopedia. 2-nd vyd. Kyiv (Ukraine): Morion. 2010. – 1632 p. Ukrainian.
  8. Kotvitska AA, Surikova OO, Kubareva IV, editors. Farmatsevychne zakonodavstvo Ukrainy: zbirnyk normatyvno-pravykh activ, stanom na 01 sichnia 2015 r. Kharkiv (Ukraine): Vydavnytstvo NFaU. 2015. – 504 p. Ukrainian.

УДК 615.15:614.253

ИССЛЕДОВАНИЕ ВНЕДРЕНИЯ ЭТИЧЕСКОГО КОДЕКСА ФАРМАЦЕВТИЧЕСКИХ РАБОТНИКОВ УКРАИНЫ В ПРАКТИЧЕСКУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

А. А. Котвицкая, И. А. Сурикова, Н. Б. Гавриш

Важным условием решения проблем неэтичного поведения субъектов фармацевтического рынка является внедрение в практическую деятельность Этического кодекса фармацевтических работников Украины. В статье представлены результаты анкетного опроса работников фармацевтического сектора отрасли здравоохранения с целью выявления современных тенденций, касающихся проблем внедрения и механизма функционирования Этического кодекса. В ходе анализа нормативно-правовых актов, регулирующих имплементацию кодекса, установлены аспекты, которые приводят к его неэффективному функционированию. По результатам исследований выявлены основные проблемы внедрения и функционирования кодекса, а также определены первоочередные шаги для его внедрения в практическую деятельность. **Ключевые слова:** морально-этические нормы, Этический кодекс фармацевтический работников Украины, фармацевтический работник, профессиональная этика, комитет с этики.

UDC 615.15:614.253

THE STUDY OF INTRODUCTION OF THE ETHICS CODE OF PHARMACISTS OF UKRAINE INTO THE PRACTICAL ACTIVITY

A. A. Kotvitska, I. O. Surikova, N. B. Gavrysh

The important condition for solving problems of unethical behavior of the subjects of the pharmaceutical market is introduction the Ethics Code of Pharmacists of Ukraine into the practical activity. The article presents the results of a questionnaire survey of employees in the pharmaceutical sector of health care in order to identify the current trends related to introduction problems and mechanism of functioning of the Code. The analysis of normative legal acts that regulate implementation of the Code has been determined the aspects leading to the inefficient functioning of the Ethics Code of Pharmacists of Ukraine. Based on the research findings the main problems of introduction and functioning of the Code have been found, and the priority steps for introduction of the Ethics Code of Pharmacists of Ukraine into the practical activity have been identified.

Key words: moral and ethical norms, the Ethics Code of Pharmacists of Ukraine, pharmacist, professional ethics, the ethics committee.